

SŁOWO WSTĘPNE

Oddajemy w Państwa ręce osiemnasty numer „Zeszytów Naukowych Centrum Badań im. Edyty Stein”. Tom poświęcony temu szczególnemu zagadnieniu, jakim jest fenomen chrześcijaństwa XXI wieku, przygotowaliśmy w ramach kontynuacji współpracy z Katedrą Dydaktyki Historii na Uniwersytecie Duisburg-Essen, dzięki czemu mogliśmy zaprosić wielu znakomitych autorów do wspólnej refleksji nad aktualną kondycją najliczniejszej religii na świecie. Od początków swego istnienia chrześcijaństwo wzbudzało nie tylko fascynację i zachwyt, lecz także wrogość i niezrozumienie. Jego wewnętrzny potencjał i dynamika zdają się od dwóch tysięcy lat nie tracić swej żywotności i „świeżości” ideowej, przy jednoczesnym stale zmieniającym się kontekście historycznym. Śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa ciągle ujawniają zarówno „zwykłym ludziom”, jak i naukowcom – filozofom, kulturoznawcom, socjologom, religioznawcom, badaczom literatury – rzeczy ukryte „od założenia świata”.

Niniejszy tom otwiera nas na pytania: Co stanowi o fenomenie chrześcijaństwa w XXI wieku? Jak ukazuje się nam ono z perspektywy globalnej, światowej, a także z perspektyw lokalnych – nie tylko polskiej, w 1050 lat po przyjęciu chrztu przez Mieszka I, ale i np. niemieckiej, japońskiej czy syberyjskiej? Jak odnoszą się do niego filozofowie, artyści, literaci czy przedstawiciele innych religii?

Wskazówką w eksplorowaniu tak szerokiego pola refleksji może stać się postawa patronki Centrum – św. Teresy Benedykty od Krzyża – Edyty Stein: rozpoznanie fenomenu osiągamy przez studiowanie, poszukiwanie, wczucie i wyznawanie. Takie podejście pozwala na odkrycie chrześcijaństwa w całym jego bogactwie i różnorodności. Różnorodność ta, rozumiana czasem jako pole konfliktów i rozdarcia, stanowi dla badaczy nie lada wyzwanie. Jak widzimy religię chrześcijańską w jej relacjach ze światem polityki, nauki, sztuki, literatury, zwłaszcza po traumatycznych dwudziestowiecznych doświadczeniach społeczeństw wystawionych na oddziaływanie rozmaitych ideologii i rewolucji, kolonializmu i wojen, toczących się praktycz-

nie bez przerwy w różnych zakątkach naszej planety? Jak widzimy je dziś, kiedy na Bliskim Wschodzie, kolebce chrześcijaństwa, jego wyznawców prawie tam już nie ma? Uciekają – wraz z innymi ofiarami przemocy – przed prześladowaniami, wojną, agresją, podczas gdy zlaicyzowana, postsekularna Europa, mimo iż uparcie nie chce powrócić do swoich chrześcijańskich korzeni, to jednak w obliczu kryzysu migracyjnego zaczyna odnosić się do zapoznanych elementów swojej tożsamości, wskazując na potrzebę praktycznej realizacji postulatu miłości bliźniego.

W Europie religia stała się sprawą prywatną i indywidualną, choć jeszcze do niedawna wpływała na społeczeństwa Starego Kontynentu w sposób bezpośredni i jawny. Stąd zapytać winno się o wpływ chrześcijaństwa na społeczność ludzką, o relację pomiędzy religią chrześcijańską a relatywizmem liberalnego społeczeństwa, o obecność i trwałość chrześcijańskich wartości w (post)sekularnym świecie. Jaką wiedzę o człowieku niesie religia w ponowoczesnej rzeczywistości? Czy chrześcijaństwo może dostosować się do współczesnego świata, czy też musi pozostać odosobnionym, coraz bardziej marginalizowanym głosem, swoistego rodzaju skandalem?

Celem prowadzonej na przestrzeni niniejszego tomu interdyscyplinarnej refleksji nad fenomenem chrześcijaństwa jest uchwycenie specyfiki i wyróżników, które pozwolą określić jego kondycję w warunkach tak dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Numer składa się z pięciu części odpowiadających tematycznie dominującym odniesieniom i problematykom poszczególnych artykułów.

Sekcję pierwszą, zatytułowaną „Chrześcijaństwo i męczeństwo”, otwiera tekst arcybiskupa metropolity krakowskiego Marka Jędraszewskiego stanowiący efekt skrupulatnych badań nad materiałem operacyjnym i działaniami podejmowanymi przez aparat bezpieczeństwa PRL-u przeciw arcybiskupowi Antoniemu Baraniakowi. Zgromadzone fakty nie pozostawiają wątpliwości, że nieugiętą postawę abpa Baraniaka, która przyczyniła się do jego choroby i przedwczesnej śmierci, należy traktować właśnie w kategoriach męczeństwa (stanowiącego najpełniejszą formę *imitatio Christi*, także w naszych czasach), czego dowodem jest zainicjowany w 2017 roku jego proces beatyfikacyjny. Dwa kolejne artykuły traktują o postaci patronki Centrum – św. Teresy Benedykty od Krzyża – Edyty Stein. Ksiądz Manfred Deselaers, duszpasterz Centrum Dialogu i Modlitwy w Oświęcimiu, rekonstruuje zapisaną w listach, przemówieniach i pismach postawę Edyty Stein w obliczu nasilających się znaków hitlerowskiego terroru, którego kulminacją będzie doświadczenie Shoah; doświadczenie, które stanie się udziałem także samej Edyty Stein, prowadząc do dania świadectwa męczeństwa. Anna Ślebioda z kolei, nawiązując do dwóch ewangelicznych przypowieści o uzdrowieniu, a także do obecnych w ramach tzw. *disability studies* modeli

niepełnosprawności, przedstawia postać Edyty Stein jako przykład chrześcijańskiej postawy wobec cierpienia (zarówno innych, o czym świadczy jej działalność podczas I wojny światowej, jak i własnego), traktowanego w kategoriach Chrystusowego Krzyża.

W części drugiej fenomen chrześcijaństwa rozpatrywany jest w kontekście wybranych koncepcji filozoficznych. Hanna Suchocka omawia – w nawiązaniu do myśli amerykańskiego filozofa George’a Weigla – tożsamościowy problem Europy, który wyraźnie ujawnił się podczas debat nad nawiązaniem do chrześcijańskich korzeni, bądź jego brakiem, w Konstytucji Europejskiej. Maria Małgorzata Baranowska aktualizuje myśl filozoficzną Maxa Schelera – zwłaszcza jego analizy poświęcone miłości – odnajdując w niej źródło inspiracji dla chrześcijaństwa XXI wieku. Agnieszka Kaczmarek z kolei zestawia ze sobą dwie koncepcje sekularyzacji sformułowane w odniesieniu do odmiennych kontekstów historyczno-kulturowych – Charlesa Taylora (opartą głównie na doświadczeniach kontrkulturowych lat 60. w Stanach Zjednoczonych i na zachodzie Europy) oraz księdza Józefa Tischnera (nawiązującą do przemian ustrojowych po 1989 roku w Polsce). Część tę zamyka tekst Witolda Glinkowskiego, który rekonstruuje wizję wychowania chrześcijańskiego obecną w pismach autora *Filozofii dramatu*, wskazując, że obecność stabilnego horyzontu aksjonormatywnego jest warunkiem koniecznym powodzenia procesu pedagogicznego.

Sekcję kolejną, zatytułowaną „Chrześcijaństwo w tekstach kultury”, otwiera artykuł Anny Grzegorzczak, która w nawiązaniu do tekstów z pogranicza filozofii i literatury (G. Marcela, C.S. Lewisa, Cz. Miłosza) szkicuje figurę pielgrzyma, dowodząc, że choć można jej nadać wymiar uniwersalny, antropologiczny (obecna jest bowiem praktycznie w każdej religii i kulturze), to jednak na gruncie chrześcijaństwa wypracowano najmocniejszą jej artykulację, co było możliwe dopiero poprzez odniesienie do Chrystusowego Krzyża. W kolejnym tekście Józef Maria Ruszar poddaje interpretacji twórczość jednego z najwybitniejszych polskich poetów XX i XXI wieku – Tadeusza Różewicza. Autor słynnego *anty-credo* zawartego w wierszu *Lament* („Nie wierzę w przemianę wody w wino / nie wierzę w grzechów odpuszczenie / nie wierzę w ciała zmartwychwstanie”) przedstawiony jest tu, na wzór biblijnych proroków, jako jednostka zmagająca się z Bogiem, głęboko niepokodzona z tragedią II wojny światowej. W kolejnym artykule Piotr Jakubowski diagnozuje kondycję współczesnego chrześcijaństwa na Zachodzie w odniesieniu do głośnej i kontrowersyjnej powieści Emmanuela Carrère’a *Królestwo*, rekonstruującej, z jednej strony, początki chrześcijaństwa (pierwszych wspólnot apostoelskich), z drugiej – biograficzny epizod konwersji samego autora na katolicyzm. Małgorzata Jankowska śledzi obecne w rozmaitych propozycjach teologicznych i biblistycznych napięcie mię-

dzy „Jezusem historii” a „Chrystusem wiary” – tym, co w postaci Nazarejczyka stanowi domenę faktów, a zatem i przedmiot naukowego badania, a tym, co przynależy do sfery wierzeń i „mitologii”. Konkluzją tekstu jest przede wszystkim ukazanie żywotności postaci Chrystusa w kulturze zachodniej na przestrzeni rozmaitych dziejowych kontekstów. Część tę kończy artykuł Björna Onkena, który poddał krytycznej analizie niemieckie podręczniki do historii, stanowiące – w obliczu zaniku tradycyjnych lekcji religii (prowadzonych przez katolickich lub protestanckich duchownych i katechetów) – podstawowe źródło wiedzy uczniów o chrześcijaństwie. Wobec zadekretowanego rozdziału państwa i Kościołów podręczniki te prezentują przede wszystkim polityczny i etyczny aspekt chrześcijaństwa, zupełnie zapoznając jego wymiar duchowy.

Kolejną część tomu otwierają dwa teksty omawiające relacje między chrześcijaństwem a dwoma innymi wielkimi religiami monoteistycznymi – judaizmem (w artykule Jakuba Dratha) oraz islamem (u Eugeniusza Sakowicza). Autorzy bardziej niż na śledzeniu historycznych zaszłości i konfliktów, a także bolących problemów zachodniego antysemityzmu i islamofobii, nakreślają miejsca wspólne omawianych religii (Jerozolima, postać Abrahama, Stary Testament w przypadku judaizmu i Jezus Chrystus w przypadku islamu, współdzielone odniesienia aksjologiczne), a także omawiają zainicjowane po soborze watykańskim II próby dialogu międzyreligijnego i eklezjalnych spotkań. Dwa kolejne teksty z kolei przenoszą czytelników w niezwykle intrygujące z badawczego punktu widzenia konteksty geograficzno-kulturowe: na Syberię (Izolda Topp) oraz do Japonii (Asuka Kimura), analizując aktualną kondycję chrześcijaństwa w tych miejscach.

Ostatnia część numeru – zatytułowana „W kręgu teologii” – zawiera teksty poświęcone swoistym leitmotywom pontyfikatów Benedykta XVI i Franciszka. W przypadku tego pierwszego – w artykule księdza Józefa Szymika – będzie to kategoria sensu, a szerzej: *Logosu*, który „stał się ciałem” w postaci Jezusa Chrystusa. Jego wcielenie, śmierć i zmartwychwstanie – jak za Benedyktem XVI wskazuje autor – przywróciło światu utracony, źródłowy sens. Dla Franciszka natomiast – o czym pisze Andrzej Wójtowicz, nawiązując również do inspiracji papieskiego nauczania płynących ze strony myśli kardynała Waltera Kaspera – będzie to miłosierdzie, również odnoszące nas do „źródła”, czyli Jezusa Chrystusa. Część tę kończy artykuł Michała Jędrzejka, który omawia tezy przedstawicieli tak zwanej teologii śmierci Boga – rozwijanej głównie w latach 60. i 70. w kręgu amerykańskich teologów protestanckich. Autor śledzi jej źródła w myśli XIX-wiecznych filozofów, a następnie odnosi się polemicznie do głosów mówiących o wyczerpaniu, epizodycznym charakterze i braku oddźwięku tej tradycji dla późniejszych dyskusji nad religią i Bogiem.

Dodatkowo w dziale „Kontrowersje” prezentujemy polemiczny wobec „ekologicznej” encykliki papieża Franciszka *Laudato si'* głos Macieja Chlewickiego. Autor, doceniając rewolucyjny zgoła gest, jakim było samo sformułowanie tego dokumentu, krytycznie odnosi się do sposobu, w jaki zaprezentowana jest tam kwestia zwierząt, traktowanych jako niczym niewyróżniony element przyrody czy środowiska. W tym aspekcie *Laudato si'* nie zrywa z tradycją traktowania „braci mniejszych” jako zasobu, podporządkowanego interesom człowieka. Na sam koniec w ramach zainicjowanego w poprzednim numerze osobnego działu poświęconego patronce Centrum – św. Teresie Benedykcie od Krzyża – zamieszczamy krótką relację Małgorzaty Grzywacz z kwerendy w archiwum Edyty Stein w Kolonii.

Mamy świadomość, że pomimo bogactwa i rozpiętości tematycznej zaprezentowanych tekstów wiele ważnych problemów udało nam się jedynie zasygnalizować, a sporo palących pytań pozostawić z częściowymi tylko próbami odpowiedzi. Nie sposób jest bowiem – nawet na kilkuset stronach – wyczerpać tematu. Pozostaje nam mieć nadzieję, że niniejszy tom okaże się ważnym głosem w trwającej od lat – i nadal dalekiej od jednoznacznych rozstrzygnięć – dyskusji na temat fenomenu chrześcijaństwa, w szczególności w XXI wieku.

Redaktorzy tomu